

Romuald Szytk

Mażeńskie ustroje majątkowe w praktyce notarialnej

Wprowadzenie

Długo oczekiwana nowelizacja¹ kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, dokonana ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz innych ustaw², w zasadniczy sposób zmieniła dotychczasowe stosunki majątkowe małżeńskie. Dostosowała je do ak-

¹ Propozycje zmian kodeksu rodzinnego i opiekuńczego były przedmiotem licznych publikacji. Podkreślano w nich konieczność zwiększenia swobody majątkowej małżeńskiej małżonków oraz ucywilizowania zasad funkcjonowania wspólności ustawowej. Uzasadniano to transformacją ustrojową i samodzielnym podejmowaniem działalności gospodarczej; zob. J. P i l c z y Ń s k i, *Mniej krepująca wspólnota*, Rzeczpospolita z dnia 18 grudnia 2002 r., nr 294; t e n z e, *Więcej majątkowej swobody małżonków*, Rzeczpospolita z dnia 23 maja 2003 r., nr 119; także, *Kodeks na nowe czasy*, Rzeczpospolita z dnia 15-16 maja 2004 r., nr 113; M. R z e m e k, *Ojciec też rodzic*, Rzeczpospolita z dnia 30 października 2003, nr 254. Ponadto w trakcie obecnej dyskusji nad nowelizacją kodeksu cywilnego podnoszona jest także propozycja włączenia do ewentualnego nowego kodeksu cywilnego przepisów zawartych w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym jako odrębnej księgi; zob. Z. R a d w a Ń s k i, *Założenia dalszych prac kodyfikacyjnych na obszarze prawa cywilnego*, Państwo i Prawo 2004, z. 3, s. 5-13; zob. Polemiki i refleksje, Sprawozdanie z dyskusji na temat zmiany prawodawstwa cywilnego, R. S z t y k, *Nowelizacja czy nowy kodeks cywilny?* Rejent 2004, nr 6. Także G. J ę d r e j e k, *Postulaty de lege ferenda dotyczące składu majątków małżonków w ustroju ustawowym*, Przegląd Sądowy 2004, nr 5, s. 100-113.

² Jest to kolejna (12) nowelizacja kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, mająca szczególne znaczenie wobec ważności zmian regulujących małżeński ustrój majątkowy. Ostateczny tekst ustawy po rozpatrzeniu Senatu został przekazany do podpisu Prezydentowi RP.

tualnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju, powstałej w wyniku transformacji ustrojowej. Uwzględniła odmienne warunki ekonomiczne między małżonkami oraz zasady gospodarki rynkowej i możliwość samodzielnego podejmowania przez małżonków działalności gospodarczej. Wprowadziła nowe instytucje, zaś dotychczasowe zmodyfikowała. Recypowała również niektóre sprawdzone instytucje z innych państw europejskich, jak np. z Niemiec o umownej rozdzielnosci majątkowej z wyrównaniem dorobków (art. 51²). Wprawdzie przedmiot regulacji nie jest objęty zakresem prawa Unii Europejskiej³, jednakże zostały uwzględnione postanowienia Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie w dniu 14 listopada 1950 r.⁴, w szczególności zawarte w art. 5 protokołu nr 7 (Równość praw małżonków). W myśl zasady tam wyrażonej, małżonkom przysługują równe prawa i obowiązki o charakterze cywilnoprawnym w stosunkach wynikających z małżeństwa zarówno między nimi, jak również w stosunkach z ich dziećmi w trakcie trwania małżeństwa i w związku z jego rozwiązaniem.

Odmienne ukształtowano w tytule I działu III ustawy małżeńskie ustroje majątkowe, dokonując podziału na:

- 1) ustawowy ustrój majątkowy (art. 31),
- 2) umowne ustroje majątkowe, w których może wystąpić:
 - a) wspólność majątkowa (art. 48),
 - b) rozdzielnosc majątkowa (art. 51),
 - c) rozdzielnosc majątkowa z wyrównaniem dorobków.

Wprowadzono szereg istotnych zmian modelowych ustroju majątkowego małżeńskiego, polegających na:

³ Patrz pisma Komitetu Integracji Europejskiej z dnia 4 kwietnia 2004 r. DH/1091/2003/DPE/dj i z dnia 8 czerwca 2004 r. JP/395/2004/DPE/ap.

⁴ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., została zmieniona protokołami nr 3, 5 i 8 oraz protokołem nr 2 i ratyfikowana w dniu 19 stycznia 1993 r., Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm. Protokół nr 7, został sporządzony w Strasburgu dnia 22 listopada 1984 r. i dołączony do wymienionej Konwencji, Dz.U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364. Problem ten został omówiony także w art. F § 2 Traktatu z Maastricht z dnia 7 lutego 1992 r., w którym postanowiono, że Unia przestrzega podstawowych praw zagwarantowanych w tej Konwencji oraz praw wynikających ze wspólnych tradycji konstytucyjnych państw członkowskich jako ogólnych zasad prawa Wspólnoty; patrz M.A. Nowicki, *Europejska Konwencja Praw Człowieka, Wybór orzecznictwa*, Warszawa 1998, s. XXI.

1) uchyleniu art. 32 traktującego o dorobku i zastąpieniu go pojęciem majątku wspólnego (art. 31 § 1),

2) zrezygnowaniu z definicji majątku odrębnego i powrócenie do definicji majątku osobistego (art. 4 ustawy),

3) możliwości żądania ustanowienia przymusowej rozdzielności majątkowej, zamiast zniesienia wspólności ustawowej lub umownej, także w trakcie obowiązywania umownego ustroju rozdzielności z wyrównaniem dorobku,

4) ustanowieniu umownej rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobku,

5) rezygnacji z rozróżnienia czynności zwykłego zarządu i czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu,

6) pełnej surogacji majątków osobistych małżonków (art. 30 pkt 10),

7) uznaniu środków zgromadzonych na rachunku otwartego lub pracowniczego funduszu emerytalnego za składnika majątku wspólnego.

Przedstawione zmiany i modyfikacje są konsekwencją propozycji wyrażonej w doktrynie w toku prac legislacyjnych. Motywy ustawodawcze zakładały bowiem, i co zostało zrealizowane, że wspólność majątkowa małżeńska nie powinna powodować nadmiernego ograniczenia swobody osobistej i majątkowej małżonków oraz stwarzać bariery w obrocie i osłabiać jego pewność. Stworzono korzystniejsze przesłanki ustawowe do uczciwego obrotu z osobami trzecimi, wchodzącymi w stosunki prawne z małżonkami. Wreszcie prawidłowo i przejrzysto określono wzajemne relacje między małżonkami w obszarze wzajemnych stosunków majątkowych i odpowiedzialności wobec osób trzecich.

Jednocześnie znowelizowano przepisy kodeksu postępowania cywilnego odnośnie do podziału majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej (art. 567 § 1), w przedmiocie egzekucji ze składników majątku osobistego w razie zawarcia umowy majątkowej małżeńskiej rozszerzającej wspólność majątkową (art. 776¹ § 2) oraz charakteru tytułu egzekucyjnego wydanego przeciwko osobie pozostającej w związku małżeńskim (art. 787). Zagadnienia niniejsze wymagają odrębnego omówienia.

Na mocy art. 3 omawianej ustawy dokonano także zmiany ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, postanawiając, że przepisów ustawy nie stosuje się do przychodów z tytułu

podziału majątku wspólnego małżonków w wyniku ustania lub ograniczenia małżeńskiej wspólności majątkowej oraz przychodów z tytułu wyrównania dorobków po ustaniu rozdzielności majątkowej małżonków lub śmierci jednego z nich (art. 2 ust. 1 pkt 5 ustawy)⁵.

Warto podkreślić, że uściślono i doprecyzowano brzmienie art. 1 § 4 k.r.o., postanawiając, że mężczyzna i kobieta będący obywatelami polskimi przebywającymi za granicą mogą również zawrzeć małżeństwo przed polskim konsulem lub przed osobą wyznaczoną do wykonywania funkcji konsula. W poprzedniej redakcji nie określono, że jest to jedna z form zawarcia związku małżeńskiego i musi być dokonana przed polskim konsulem.

Wprowadzono istotne *novum* w postaci art. 28¹ k.r.o., stwierdzającego, że w przypadku gdy prawo do mieszkania przysługuje jednemu z małżonków, drugi małżonek jest uprawniony do korzystania z tego mieszkania w celu zaspokojenia potrzeb rodziny. Chodzi zatem o sytuację, gdy małżonkowie wychowują wspólnie dzieci. Przepis ten stosuje się odpowiednio do przedmiotów urządzenia domowego.

W myśl klauzuli wynikającej z art. 5 ust. 1, przepisy ustawy stosuje się do stosunków w niej unormowanych oraz tych, które powstały przed jej wejściem w życie, o ile poniższe zasady nie stanowią inaczej. Zasady te postanawiają że:

1) jeżeli w dniu wejścia w życie ustawy stosunki małżonków podlegały wspólności ustawowej, składniki majątków istniejących w tym dniu zalicza się do majątku wspólnego albo do majątków osobistych,

2) do stosunków majątkowych małżonków ukształtowanych w dniu wejścia w życie ustawy na podstawie umowy majątkowej małżeńskiej stosuje się nadal przepisy obowiązujące w czasie zawierania umowy. Strony mogą jednak przez umowę zmienić dotychczasowy ustrój majątkowy na zasadach objętych ustawą,

3) jeżeli w dniu wejścia w życie ustawy stosunki majątkowe między małżonkami nie podlegały wspólności ustawowej ani nie były określone umową majątkową małżeńską, między małżonkami istnieje przymusowy ustrój.

⁵ Dz.U. z 2000 r. Nr 14, poz. 176 z późn. zm.

Jednocześnie ustawodawca postanawia, że przepisy dotychczasowe stosuje się do:

1) oceny skutków czynności zobowiązujących lub rozporządzających małżonków i ich odpowiedzialności za zobowiązania sprzed wejścia w życie ustawy,

2) wyłączenia lub ograniczenia odpowiedzialności majątkiem wspólnym za zobowiązanie jednego małżonka powstałe przed wejściem w życie ustawy,

3) podziału majątku wspólnego małżonków co do zwrotu wydatków i nakładów dokonanych z majątku wspólnego na majątek osobisty lub z majątku osobistego na majątek wspólny, jeżeli wspólność majątkowa ustała przed wejściem ustawy w życie. Ponadto egzekucję prowadzi się według przepisów dotychczasowych, jeżeli roszczenie powstało przed wejściem ustawy w życie. W sprawach o ustalenie ojcostwa, wszczętych z powództwa matki lub dziecka i niezakończonych przed ogłoszenia ustawy, stosuje się przepisy dotychczasowe.

Prawodawca określił w przepisach intertemporalnych *vacatio legis* po upływie 6 miesięcy od dnia ogłoszenia, z wyjątkiem zasad ustalenia ojcostwa (art. 84 § 1 k.r.o.), a także w przypadkach procesowych wymienionych w art. 454¹ i 456 k.p.c. oraz co do spraw wszczętych o ustalenie ojcostwa i niezakończonych przed dniem ogłoszenia ustawy (art. 5 ust. 7 ustawy), a które wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Ustawowy ustrój majątkowy

Zgodnie z brzmieniem art. 31 § 1, z chwilą zawarcia małżeństwa powstaje między małżonkami *ex lege* wspólność majątkowa (wspólność ustawowa) obejmująca przedmioty majątkowe nabyte w czasie jej trwania przez oboje małżonków lub jednego z nich (majątek wspólny). Przedmioty majątkowe nieobjęte wspólnością ustawową należą do majątku osobistego każdego z małżonków. W stosunku do poprzedniej definicji wspólności ustawowej rozszerzono nabycie praw majątkowych na każdego z małżonków. Przyjęcie takiego rozwiązania jest wyrazem aprobaty praktyki, jako że w stosunkach zewnętrznych występuje zwykle jeden małżonek. Jest to korzystne ze względu na sprawność obrotu. Musi być jednak aprobowane przez oboje małżonków na zasadach równości praw i obowiązków w małżeństwie (art. 23). Inaczej mówiąc, wspólnością ustawową

są objęte przedmioty majątkowe nabyte przez oboje małżonków lub jednego z nich. Z powołanego przepisu wynika, że wspólność ustawowa powstaje z chwilą zawarcia małżeństwa w rozumieniu art. 1 § 1 i 2 k.r.o., gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczenia, że wstępują ze sobą w związek małżeński. Podobnie sytuacja przedstawia się w małżeństwach wyznaniowych. Małżeństwo zostaje zawarte zgodnie z prawem polskim, jeżeli kobieta i mężczyzna zawierający związek małżeński, podlegający prawu wewnętrznemu kościoła lub innego związku małżeńskiego, w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego jego zawarcia, a ten zgłosi ów fakt kierownikowi urzędu stanu cywilnego. Następnie kierownik urzędu stanu cywilnego sporządzi akt małżeństwa. Uważa się je za zawarte z chwilą złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego. Gdy mimo niezachowania przepisów akt małżeństwa został sporządzony, każdy, kto ma w tym interes prawny, może wystąpić z powództwem o ustalenie nieistnienia małżeństwa. Uwzględnienie powództwa powoduje, że nabycie w międzyczasie nieruchomości nastąpi na współwłasność po połowie, w myśl art. 58 § 3 k.c., a nie na majątek wspólny.

Ustawodawca nie zdefiniował pojęcia „nabycie” przedmiotów majątkowych wchodzących w skład majątku wspólnego. Powszechnie przyjmuje się, że są nimi własność rzeczy i innych praw majątkowych. Nabycie własności nieruchomości powoduje także określone ustawowe konsekwencje w zakresie danin publicznych, w tym podatku VAT⁶. Zakres innych praw majątkowych jest bardzo szeroki. Praktycznie dotyczy wszystkich aktywów. Odrębnym zagadnieniem jest kwestia przejęcia długów (pasywów) oraz to, kiedy i w jakich okolicznościach wchodzi one do majątku wspólnego. Zachowuje swoją aktualność teza, że przez nabycie należy rozumieć wszelkie zdarzenia prawne, które powodują nabycie konstytutywne lub przejście jako nabycie translatywne⁷. Przy nabyciu własności etapowo, na podstawie dwóch czynności, co ma miejsce przy

⁶ Patrz bliżej J.S. Piąto w s k i, *Ustrój wspólności ustawowej*, [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J.S. Piąto w s k i, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1985, s. 343. Odliczenie podatku VAT następuje przy nabyciu na zasadach wspólności ustawowej, mimo wystawienia faktury na jednego z małżonków, wyrok NSA z dnia 5 maja 2004 r. FSK 2/04; A. B a r t o s i e w i c z, R. K u b a c k i, *Kupili oboje, ale odliczyło jedno*, Dobra Firma, Rzeczpospolita z dnia 24 czerwca 2004 r., nr 298/146.

⁷ *Ibidem*, s. 356.

umowach przedwstępnych i obligacyjnych, decyduje chwila zawarcia umowy przenoszącej własność⁸. Stosownie do art. 4 pkt 3b ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami⁹, przez zbywanie lub nabywanie należy rozumieć dokonywanie czynności prawnych, w wyniku których następuje przeniesienie własności lub prawa użytkowania wieczystego nieruchomości gruntowej albo oddanie jej w użytkowanie wieczyste.

Do majątku wspólnego należą w szczególności:

- 1) pobrane wynagrodzenie za pracę i dochody z innej działalności zarobkowej każdego z małżonków,
- 2) dochody z majątku wspólnego oraz z majątku osobistego każdego z małżonków,
- 3) środki zgromadzone na rachunku otwartego lub pracowniczego funduszu emerytalnego każdego z małżonków.

Między małżonkami mogą istnieć różne reżimy własnościowe obok wspólności ustawowej. Niektóre przedmioty majątkowe mogą podlegać współwłasności w częściach ułamkowych. Dotyczy to przedmiotów nabytych przed zawarciem małżeństwa lub w czasie jego trwania za własne środki pochodzące z surogacji majątków osobistych. Małżonkowie będą niezależnie współwłaścicielami danych przedmiotów w określonych ułamkach, a udziały te wejdą do ich majątków osobistych¹⁰. Klasycznym i spornym, szczególnie w orzecznictwie, jest nabycie nieruchomości lub prawa użytkowania wieczystego w ramach zaliczenia na poczet ceny wartości nieruchomości pozostawionych poza obecnymi granicami państwa polskiego właścicielom tych nieruchomości lub łącznie ich spadkobiercom, na podstawie ustawy z dnia 12 grudnia 2003 r.¹¹ Zaliczenie

⁸ Patrz A. Karnicka-Kawczyńska, J. Kawczyński, *Współwłasność jako szczególna forma własności*, Warszawa 2000, s. 126 i nast.

⁹ Dz.U. z 2000 r. Nr 46, poz. 543 ze zm. Ostatnia zmiana nastąpiła na mocy ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o zmianie ustawy o gospodarce nieruchomościami oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2004 r. Nr 141, poz. 1492. Nowela ustawy wejdzie w życie dnia 22 września 2004 r.

¹⁰ Tak H. Cieplą, B. Czech, T. Domińczyk, S. Kalus, K. Piasecki, M. Sychowicz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, wyd. 2 zm., Warszawa 2002, s. 147.

¹¹ Artykuł 2 ustawy z dnia 12 grudnia 2003 r. o zaliczeniu na poczet ceny sprzedaży albo opłat z tytułu użytkowania wieczystego nieruchomości Skarbu Państwa wartości nie-

pozostawionych za granicą nieruchomości dokonywane jest w wysokości równej 15% ich wartości, przy czym wysokość tej kwoty nie może przekroczyć 50.000 PLN¹². Następuje więc ono w wyniku surogacji i przysługuje na określonych warunkach tylko wymienionym podmiotom. W doktrynie nie zajęto jednolitego stanowiska w zakresie charakteru prawnego zaliczenia¹³. Dominuje pogląd, że jest ono niezbywalnym cywilnoprawnym roszczeniem. W judykaturze występują również rozbieżne stanowiska co do nabywania praw majątkowych na zasadach surogacji. W wyroku SN z dnia 16 maja 1964 r. III CR 76/64¹⁴ stwierdzono, że w razie gdy w drodze nadania przyznano tylko jednemu małżonkowi nieruchomość jako ekwiwalent, ma zastosowanie zasada surogacji. Majątek nabyty przez jednego z małżonków za jego majątek odrębny, stanowi majątek odrębny. Identyczne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 12 lutego 1970 r. I CR 444/69¹⁵, postanawiając, że przy nabyciu po ustaniu małżeństwa czy też po ustaniu wspólności ustawowej, gdy jeden z małżonków realizuje roszczenie i uprawnienia, które były przedtem objęte wspólnością, nabywa prawa majątkowe na zasadach surogacji rzeczowej także na rzecz drugiego małżonka. Z kolei w orze-

ruchomości pozostawionych poza obecnymi granicami państwa polskiego, Dz.U. z 2004 r. Nr 6, poz. 39.

¹² Patrz wyrok Wielkiej Izby Europejskiej Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 czerwca 2004 r. nr 31443/96 z powództwa J. Broniowskiego przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie naruszenia praw do ekwiwalentu za mienie zabużańskie. Na podstawie art. 46 Konwencji Trybunał stwierdził, że nastąpiło naruszenie art. 1 Protokołu Konwencji gwarantującego prawo do poszanowania mienia; R. K o w a l s k a, *Z zabużanami trzeba się rozliczyć*, Rzeczpospolita z dnia 23 czerwca 2004 r., nr 145; patrz także K. D r z e w i e c k i, *Kto umrze za Strasburg*, Rzeczpospolita z dnia 22 czerwca 2004 r., nr 144.

¹³ Bliżej R. T r z a s k o w k i, *Charakter prawny możliwości zaliczenia wartości pozostawionego mienia zabużańskiego*, Przegląd Sądowy 2003, nr 11-12, s. 3-21. Wcześniej S. B r e y e r, *Odpowiedź na pytanie prawne*, Palestra 1969, nr 8. Uważał, że nieruchomość nabyta powinna mieć ten sam charakter, jaki miała nieruchomość pozostawiona za granicą w ramach surogacji; W. D z i e c i ó ł k o w s k i, *Charakter prawny nabycia przez repatrianta od Skarbu Państwa nieruchomości miejskiej*, Palestra 1971, nr 4, s. 74, reprezentował odmienny pogląd.

¹⁴ OSNCP 1965, nr 7-8, poz. 112, OSPiKA 1965, nr 12, poz. 257 z głosem krytyczną S. Szera.

¹⁵ OSPiKA 1971, poz. 142 z krytyczną głosem J. Piątowskiego.

czeniu SN z dnia 13 listopada 1962 r. III CO 2/62¹⁶ stwierdzono, że nieruchomość nabyta przez jednego małżonka w czasie trwania małżeństwa stanowi majątek wspólny, gdy poza funduszem należącym do wspólności ustawowej część pieniędzy użytych na kupno stanowiła majątek osobisty małżonków, chyba że co innego wynika z treści umowy. Odmiennie stanowisko zajęto w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 1969 r. III CZP 10/69¹⁷, postanawiając, że gospodarstwo rolne nadane w czasie trwania małżeństwa na podstawie dekretu z dnia 6 września 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska¹⁸ i zwolnione od ceny na mocy art. 12-16 dekretu z dnia 18 kwietnia 1955 r. o uwłaszczeniu i uregulowaniu innych spraw związanych z reformą rolną¹⁹, w związku z pozostawieniem innej nieruchomości przez jednego z małżonków poza granicami kraju wchodzi w skład majątku wspólnego obojga małżonków. Bardziej stanowcze i jednoznaczne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 30 listopada 1970 r. I CR 509/70²⁰, stwierdzając, że niezależnie od sposobu nabycia (sprzedaż, darowizna) mienia nieruchomego pozostawionego za granicami kraju, którego wartość podlega zaliczeniu na pokrycie ceny nabywanej od państwa nieruchomości, nabycie powstaje zawsze po tytulem odpłatnym. Nie zachodzi przy tym surogacja polegająca na nabyciu w zamian za przedmioty majątkowe nabyte w drodze darowizny.

W doktrynie²¹, a także judykaturze²² przeważa pogląd, że nabyta przez małżonków w wyniku zaliczenia mienia na Wschodzie nieruchomość nadana jednemu z małżonków w trybie reformy rolnej lub przepisów

¹⁶ OSNCP 1963, nr 10, poz. 63, OSPiKA 1963, nr 9, poz. 238 z częściowo krytyczną glosą S. Szera.

¹⁷ OSNCP 1970, nr 4, poz. 53.

¹⁸ Dz.U. Nr 49, poz. 279.

¹⁹ Dz.U. z 1959 r. Nr 14, poz. 78.

²⁰ OSNCP 1971, nr 6, poz. 114.

²¹ Bliżej B. Dobrzański, J. Ignatowicz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 1975, s. 151; także P. Wójcik, *Nabycie własności przez małżonka pozostającego w ustroju wspólności ustawowej*, Rejent 2004, nr 2, s. 117-138.

²² Zdecydowanie w orzecznictwie przeważały poglądy, że nieruchomości nabywane w trybie reformy rolnej oraz osadnictwa wchodziły w skład majątku objętego wspólnością ustawową i nie zachodzi surogacja. Wśród licznych orzeczeń SN wskazać można: z dnia 12 czerwca 1956 r. 1 CR 718/55, OSN 1957, poz. 53, z dnia 10 października 1956 r. 3 CO 26/56 OSN 1957, poz. 85, z dnia 30 listopada 1962 r. 2 CO 12/62, OSNCP 1963, poz. 255.

o osadnictwie stanowi przedmiot wspólności ustawowej. Dla oceny nabycia nie ma znaczenia, czy nastąpiło ono w wyniku tego, że małżonek był wojskowym, czy w związku z okolicznościami dotyczącymi tylko jednego z małżonków. Nadane gospodarstwo rolne stanowi przedmiot wspólności ustawowej nawet wówczas, gdy gospodarstwo rolne pozostawione poza granicami państwa stanowiło majątek tylko jednego małżonka. Nie wystąpiły w ogóle elementy zaliczenia równowartości pozostawionego mienia, ponieważ cena gospodarstwa rolnego w trybie osadnictwa była niska i odpowiadała wartości jednorocznych zbiorów, a płatność była rozłożona na raty.

Konkludując, o stanie prawnym istnienia wspólności majątkowej decyduje moment nabycia prawa majątkowego. W razie sporządzenia umów w różnym czasie rozstrzyga data ostatecznego nabycia czy sporządzenia umowy przenoszącej własność nieruchomości. Nabycie tylko w wyniku działania przez jednego z małżonków wywołuje *ex lege* skutek nabycia na wspólność ustawową. Jeżeli natomiast przepisy uzależniają nabycie własności od spełnienia ustawowych przesłanek (zezwoleń administracyjnych, kwalifikacje rolne), a nieruchomość wejdzie do majątku wspólnego, wystarczy, gdy warunki spełni jeden z małżonków. Wyjątek stanowi tu ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców.

Przepisy o wadach oświadczeń woli będą odnosiły się tylko do tego małżonka, który był stroną czynności prawnej. Czynność prawna jest natomiast skuteczna wobec obojga małżonków. Sytuacja ta niesie szereg dalszych problemów na okoliczność uchylecia się jednego małżonka od skutków prawnych złożonego oświadczenia woli. W takim wypadku będzie ona skuteczna wobec drugiego małżonka. Inaczej należy ocenić czynność dotkniętą bezwzględną nieważnością określoną w art. 82 k.c. (nieważność oświadczenia woli).

Działanie jednego małżonka powoduje konieczność podkreślenia tego faktu, że nabycie następuje na zasadzie wspólności ustawowej. Ma to szczególne znaczenie przy ujawnianiu prawa w księdze wieczystej. Problem ten nie występuje w zasadzie przy prawidłowo redagowanych czynnościach notarialnych. Zdarzyć się może w innych sytuacjach i wówczas usunięcie niezgodności wpisów następuje w drodze sądowej, na podstawie powództwa wniesionego z art. 10 u.k.w.h. W razie zaistnienia sporu między małżonkami odnośnie do ustalenia stanu prawnego nieruchomości

należy wnieść powództwo z art. 189 k.p.c. względnie na zasadzie art. 24 k.r.o.²³ Dokumentowanie podstawy wpisów jest obowiązkiem wnioskodawcy, zaś kognicja sądowa powinna uwzględniać wykładnię ustaw dokonaną w judykaturze. Dlatego zgodzić się należy ze stanowiskiem Sądu Najwyższego z dnia 14 kwietnia 1994 r. II CZP 45/94²⁴, że w wypadku wykazania nabycia na wspólność ustawową w akcie własności ziemi, wydanym z mocy art. 1 ustawy z dnia 26 października 1971 r. o uregulowania własności gospodarstw rolnych²⁵ tylko jednego z małżonków jako właściciela gospodarstwa rolnego nabytego w wyniku nieformalnej umowy w czasie trwania ich małżeństwa na zasadach wspólności ustawowej, wystarczy złożenie oświadczenia potwierdzającego tę okoliczność i dołączenie do wniosku odpisu aktu małżeństwa. W uchwale z dnia 16 listopada 1987 r. III CZP 64/87²⁶ Sąd Najwyższy stwierdził, że nieruchomość rolna nabyta na podstawie art. 1 ust. 1 powołanej ustawy przez jednego z małżonków wchodzi w skład majątku wspólnego obojga małżonków, o ile w dacie wejścia w życie tej ustawy stosunki majątkowe pomiędzy małżonkami podlegały ustawowej wspólności majątkowej.

Przymusową formą transformacji wspólności ustawowej na współwłasność w częściach ułamkowych jest dyspozycja art. 29 ustawy kodeksu karnego wykonawczego²⁷, w myśl którego z chwilą prawomocnego orzeczenia środka karnego przepadku wobec jednego z małżonków pozostających we wspólności ustawowej, przedmioty objęte przepadkiem lub które podlegają egzekucji tracą z mocy prawa charakter składników majątku wspólnego. Od tej chwili stosuje się do nich odpowiednie przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych, a udział Skarbu Państwa stanowi część orzeczoną przepadkiem. Małżonek skazanego może przed sądem żądać ograniczenia lub wyłączenia zaspokojenia kary grzywny, nawiazki i innych należności z majątku wspólnego.

²³ Bliżej A. O l e s z k o, *Umowa odpłatnego nabycia nieruchomości na rzecz majątku wspólnego przez jednego z małżonków jako podstawa wpisu w księdze wieczystej*, Rejent 1996, nr 9, s. 35; także W. F o r t u Ń s k i, *Wybrane zagadnienia stosunków małżeńskich na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Nowy Przegląd Notarialny 1999, nr 3, s. 25-31.

²⁴ Orzeczenie opublikowane w: Radca Prawny 1994, nr 4, s. 77; inaczej *ibidem* nr 10, s. 147.

²⁵ Dz.U. Nr 27, poz. 250 ze zm.

²⁶ OSNCP 1989, nr 4, poz. 62.

²⁷ Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.

Majątek osobisty małżonków

W miejsce majątku odrębnego wprowadzono pojęcie majątku osobistego każdego z małżonków, recypując w większości dotychczasową regulację prawną z niewielkimi modyfikacjami, z wyjątkiem art. 33 pkt 3 i 10, którym nadano nowe brzmienie. Aktualnie do majątku osobistego każdego z małżonków należą:

1. przedmioty majątkowe nabyte przed powstaniem wspólności ustawowej,

2. przedmioty majątkowe nabyte w drodze dziedziczenia, zapisów lub darowizny, chyba że spadkodawca lub darczyńca postanowił inaczej,

3. prawo majątkowe wynikające ze wspólności łącznej, podlegające odrębnym przepisom. Nastąpi to wtedy, gdy zbiegną się majątki spółki cywilnej (art. 861 § 1 k.c.) i spółek osobowych, a mianowicie jawnej (art. 22 § 1 k.s.h.), partnerskiej (art. 86 § 1 k.s.h.), komandytowej (art. 102 k.s.h.) i komandytowo-akcyjnej (art. 125 k.s.h.) z majątkami małżonków. Istotne *novum* polega na przynależności tych praw do majątków osobistych każdego z małżonków oraz zastosowania w tym przedmiocie przepisów odrębnych, właściwych dla danej wspólności łącznej. Zasadę tę stosuje się do wszystkich układów majątków małżonków ze spółkami. Wystąpi to wtedy, gdy tylko jeden z małżonków jest współnikiem, każdy z małżonków jest współnikiem oraz kiedy każdy z małżonków jest współnikiem innej spółki względnie spółki zawiązanej przez oboje małżonków. Przyjęte rozwiązanie odpowiada współczesnym regulacjom państw europejskich. Stwarza czytelne układy majątkowe między małżonkami a tymi podmiotami. Znosi utrudnienia w podejmowania działalności gospodarczej przez małżonków. Poprzednio nie uwzględniano tych przesłanek, co zmuszało niekiedy do składania przez małżonków niezgodnych ze stanem faktycznym oświadczeń o charakterze majątku wniesionego do spółki. Powodowały one trudności w sporządzeniu danej czynności notarialnej²⁸,

²⁸ Bliżej J. Frąckowiak, *Pojęcie, powstanie i ustanie podmiotowości gospodarczej, Zagadnienia cywilnoprawne*, Rejent 1998, nr 5, s. 35; tenże, *Obrót nieruchomościami a spółki osobowe*, Rejent 1999, nr 2, s. 75-85; także G. Jędrejek, *Spółka cywilna między małżonkami*, Warszawa 2003, s. 27 i nast.

4. przedmioty majątkowe służące wyłącznie do zaspokojenia osobistych potrzeb jednego z małżonków,

5. prawa niezbywalne, które mogą przysługiwać tylko jednej osobie,

6. przedmioty uzyskane z odszkodowania za uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia albo z tytułu zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, z wyjątkami tam opisanymi, określonymi w ustawie,

7. wierzytelności z tytułu wynagrodzenia za pracę lub z tytułu innych działalności zarobkowych jednego z małżonków,

8. przedmioty majątkowe uzyskane z tytułu nagrody za osobiste osiągnięcia jednego z małżonków,

9. prawa autorskie i prawa pokrewne²⁹, prawa własności przemysłowej³⁰ oraz inne prawa twórcy,

10. przedmioty majątkowe nabyte w zamian za składniki majątku osobistego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. W ten sposób została wprowadzona surogacja³¹ w pełnym rozmiarze, w miejsce poprzedniej, ograniczonej do przedmiotów majątkowych nabytych przed powstaniem wspólności ustawowej lub przez dziedziczenie, zapis albo darowiznę. Zgodzić się należy z motywacją prawodawcy, że decydujący wpływ na przyjęcie tego rozwiązania wywarły względy ekonomiczne, słusznościowe i jurydyczne³².

Obowiązuje nadal klauzula, że przedmioty zwykłego urządzenia domowego, służące do użytku obojga małżonków, są objęte wspólnością ustawową także wtedy, gdy zostały nabyte przez dziedziczenie, zapis lub darowiznę, chyba że spadkodawca lub darczyńca postanowił inaczej (art. 34).

W dodanym art. 34¹ postanowiono, że każdy z małżonków jest uprawniony do współposiadania rzeczy wchodzących w skład majątku wspólnego oraz do korzystania z nich w zakresie zgodnym ze współposiadaniem i korzystaniem z rzeczy przez drugiego małżonka, jednakże żaden z małżonków nie może żądać podziału majątku wspólnego w czasie

²⁹ Patrz E. T r a p l e, *Autorskie prawo majątkowe*, [w:] *System prawa prywatnego*, red. J. Barta, Warszawa 2003, s. 110 i nast.

³⁰ Art. 12 ustawy – Prawo własności z dnia 30 czerwca 2000 r., tekst jedn.: Dz.U. z 2003 r. Nr 119, poz. 1117.

³¹ Problem ten omawia E. K i t ł o w s k i, *Surogacja rzeczowa w prawie cywilnym*, Warszawa 1969, s. 84 i nast.

³² Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 23 kwietnia 2003 r., druk sejmowy nr 1566.

trwania wspólności ustawowej, jak również rozporządzać albo też zobowiązywać się do rozporządzania udziałem, który w razie ustania wspólności przypadnie mu lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku (at. 35). Wynika to z charakteru współwłasności łącznej, której udział może być nieznany³³.

Nadal obowiązują także wykształcone przed nowelizacją możliwości przesunięcia między małżonkami poszczególnych mas majątkowych. Nie występują tu żadne ograniczenia przesunięcia z majątku osobistego do majątku wspólnego i *vice versa*. Małżonkowie mogą również przesunąć między sobą poszczególne przedmioty majątku wspólnego, przy zachowaniu trybu stosowanego przy jego zbywaniu na rzecz osób trzecich³⁴. Przesunięcie majątkowe może nastąpić również w ten sposób, że małżonkowie w akcie notarialnym postanowią, że nieruchomość nabyta za pieniądze pochodzące z majątku wspólnego staje się majątkiem osobistym jednego z nich³⁵.

Na oboje małżonków nałożono obowiązek zarządu majątkiem wspólnym, w szczególności udzielania wzajemnie informacji o jego stanie, wykonywaniu zarządu i zobowiązaniach obciążających. Inaczej ukształtowano podejmowanie czynności prawnych w ramach zarządu sprawowanego nad majątkiem wspólnym. Zrezygnowano z podziału na czynności zwykłego zarządu i czynności przekraczające ten zarząd. Każdy z małżonków może samodzielnie zarządzać majątkiem wspólnym, o ile przepisy nie stanowią inaczej. Wykonywanie zarządu obejmuje czynności dotyczące przedmiotów majątkowych należących do majątku wspólnego, a także czynności do jego zachowania. Samodzielnie małżonek zarządza przedmiotami majątkowymi służącymi do wykonywania przez niego zawodu lub prowadzenia działalności zarobkowej. Tylko w razie chwilowej przeszkody drugi małżonek może dokonywać niezbędnych czynności bieżących. Dla ochrony majątku wspólnego przed niełojalnym, lekkomyślnym i niegospodarnym podejmowaniem czynności przez jed-

³³ Patrz A. Stelmachowski, *Modele własności i ich uwarunkowanie społeczno-ustrojowe, System prawa prywatnego*, t. III, *Prawo rzeczowe*, pod red. T. Dybowskiego, Warszawa 2003, s. 228.

³⁴ J.S. Piątkowski, *op. cit.*, s. 393.

³⁵ Orzeczenie SN z dnia 17 listopada 1967 r. I CR 296/66, Zb.O. 68/72/264 z glosą aprobującą B. Dobrzańskiego.

nego z małżonków, wprowadzono możliwość wniesienia sprzeciwu przez drugiego małżonka, przeciwko zamierzonej przez tamtego czynności. Zasada ta nie obowiązuje w stosunku do bieżących czynności życia codziennego lub zmierzających do zaspokojenia zwykłych potrzeb rodziny albo podejmowanych w ramach działalności zarobkowej. Sprzeciw jest skuteczny, gdy osoba trzecia mogła się z nim zapoznać przed dokonaniem czynności. Ma on charakter działania prewencyjnego. Rozstrzygnięcie sprawy może nastąpić na podstawie orzeczenia sądowego w wyniku wniesionego powództwa o pozbawienie małżonka prawa zarządu majątkiem wspólnym (art. 40) lub o ustanowienie rozdzielności majątkowej (art. 52), stosując odpowiednio dyspozycję art. 39. Zgodnie z art. 37 § 1, zgoda drugiego małżonka jest potrzebna do:

1) dokonania czynności prawnej prowadzącej do:

a) zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia nieruchomości albo użytkowania wieczystego oraz do oddania nieruchomości do używania lub pobierania z nich pożytku (najem, dzierżawa, art. 659 § 1 k.c.),

b) zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia prawa rzeczowego, którego przedmiotem jest budynek, jeżeli na mocy przepisów szczególnych stanowi odrębny od gruntu przedmiot własności (art. 46 k.c.) lub lokal. Budynki trwale związane z gruntem są w zasadzie częścią składową nieruchomości, zgodnie z paremią *superficies solo cedit* (art. 48 k.c.). Tylko wyjątkowo, na mocy odrębnych ustaw, stają się przedmiotem odrębnej własności i są objęte samodzielnym obrotem prawnym³⁶. Będą to budynki wchodzące w skład nieruchomości rolnych przekazanych państwu w zamian za zaopatrzenie emerytalne na podstawie nieobowiązujących przepisów oraz budynki na terenie m.stoł. Warszawy, na gruntach przejętych przez gminy, a następnie przez Skarb Państwa na podstawie art. 5 dekretu z dnia 26 października 1945 r. o własności i użytkowaniu gruntów na obszarze m.stoł. Warszawy. Odmienną definicję mają budynki w świetle art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane. W myśl tego prawa, budynkiem jest obiekt trwale związany z gruntem, wydzielony z przestrzeni za pomocą przegród budowlanych posiadających fundamenty i dach,

³⁶ Patrz E. G n i e w e k, *Kodeks cywilny*, Księga druga, *Własność i inne prawa rzeczowe*, Komentarz, Kraków 2001, s. 81; także S. B r e y e r, *Przeniesienie własności nieruchomości*, Warszawa, 1975, s. 47.

c) zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia i wydzierżawienia gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa. Przepis nie określa bliżej tych praw, dlatego należy odnieść się do przepisów ogólnych. W stosunku do gospodarstwa rolnego obowiązuje definicja zawarta w art. 55³ k.c., ale przy zbyciu i nabyciu także w zw. z art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego³⁷, czyli gospodarstwo rolne powinno posiadać obszar nie mniejszy niż 1 ha użytków rolnych. W zakresie przedsiębiorstwa należy odnieść się do definicji przewidzianej w art. 55¹ k.c.

2. darowizny z majątku wspólnego, z wyjątkiem drobnych darowizn zwyczajowo przyjętych.

Ważność umowy zawartej przez jednego z małżonków, bez wymaganej zgody drugiego, zależy od jej potwierdzenia przez drugiego małżonka. Druga strona może wyznaczyć małżonkowi, którego zgoda jest wymagana, odpowiedni termin do potwierdzenia umowy. Po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu, jest „wolna” od umowy. W razie gdy osoba trzecia w wyniku tej umowy nabywa prawo lub zostaje zwolniona od obowiązku, stosuje się odpowiednio przepisy o ochronie osób, które w dobrej wierze dokonały czynności prawnej z osobą nieuprawnioną do rozporządzania prawem (art. 38). Jednakże jednostronna czynność prawna dokonana bez wymaganej zgody drugiego małżonka jest *ex lege* nieważna.

W przypadku gdy jeden z małżonków odmawia zgody wymaganej do dokonania czynności albo jeżeli porozumienie z nim napotyka trudne do przezwyciężenia przeszkody, drugi małżonek może zwrócić się do sądu o zezwolenie na dokonanie czynności. Zostanie ono udzielone wówczas, jeżeli dokonania czynności wymaga dobro rodziny.

Z ważnych powodów sąd może na żądanie jednego z małżonków pozbawić drugiego samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym. Sąd może także postanowić, że na dokonanie czynności wymienionych w art. 37 § 1 w miejsce zgody małżonka będzie potrzebne zezwolenie sądu. Oba postanowienia mogą być uchylone w razie zmiany okoliczności ich podejmowania.

Udzielenie zezwolenia na dokonanie czynności, do której potrzebna jest zgoda drugiego małżonka lub której drugi małżonek się sprzeciwił, może

³⁷ Dz.U. Nr 64, poz. 592.

nastąpić dopiero po umożliwieniu złożenia wyjaśnień małżonkowi wnioskodawcy, chyba że jego wysłuchanie nie jest możliwe lub celowe (art. 565 § 1 k.p.c.).

Prawa wierzycieli

Inaczej ukształtowano prawa wierzycieli do zaspokojenia zobowiązań małżonków. Przepisy zostały opracowane bardziej szczegółowo, uwzględniając kwestie podnoszone w doktrynie. Regulacje w tym zakresie zostały zawarte w art. 41-42, w wyniku zmodyfikowania dotychczasowych zasad. Przewidują one następujące sytuacje:

1. jeżeli małżonek zaciągnął zobowiązanie za zgodą drugiego małżonka, wierzyciel może żądać zaspokojenia także z majątku wspólnego,

2. jeżeli małżonek zaciągnął zobowiązanie bez zgody albo zobowiązanie jednego z małżonków nie wynika z czynności prawnej – wierzyciel może żądać zaspokojenia z majątku osobistego dłużnika, z wynagrodzenia za pracę lub z dochodów dłużnika z innej działalności zarobkowej, jak również z korzyści uzyskanych z prawa autorskiego i prawa pokrewnego, prawa własności przemysłowej oraz innych praw twórcy, a jeżeli wierzytelność powstała z tytułu prowadzenia przedsiębiorstwa – także z przedmiotów majątkowych wchodzących w jego skład,

3. jeżeli wierzytelność powstała przed powstaniem wspólności lub dotyczy majątku osobistego jednego z małżonków, wierzyciel może żądać zaspokojenia z majątku osobistego dłużnika, z wynagrodzenia za pracę lub z dochodów uzyskanych przez dłużnika z innej działalności zarobkowej, jak również z korzyści uzyskanych z jego praw wymienionych w art. 3 pkt 9.

Wierzyciel małżonka nie może jednak w czasie trwania wspólności ustawowej żądać zaspokojenia z udziału, który w razie ustania wspólności przypadnie temu małżonkowi w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku.

Znacznie zmodyfikowane zostały zasady postępowania egzekucyjnego wobec małżonków. Aktualnie tytuł wykonawczy wystawiony przeciwko dłużnikowi pozostającemu w związku małżeńskim jest podstawą do prowadzenia egzekucji nie tylko z majątku osobistego dłużnika, lecz także z pobranego przez niego wynagrodzenia za pracę lub dochodów uzyskanych z innej działalności zarobkowej oraz z korzyści uzyskanych z jego

praw autorskich i praw pokrewnych, praw własności przemysłowej oraz innych praw twórcy (art. 776¹ k.p.c.).

Zawarcie umowy majątkowej małżeńskiej rozszerzającej wspólność majątkową nie wyłącza prowadzenia egzekucji z tych składników majątku, które należałyby do majątku osobistego dłużnika, gdyby umowy takiej nie zawarto. Nie wyłącza to jednak obrony dłużnika i jego małżonka w drodze powództw przeciwegzekucyjnych, jeżeli umowa majątkowa małżeńska była skuteczna wobec wierzycieli. Przepisy te stosuje się odpowiednio, gdy egzekucja jest prowadzona na podstawie samego tytułu egzekucyjnego.

Tytułowi egzekucyjnemu wydanemu przeciwko osobie pozostającej w związku małżeńskim sąd nada klauzulę wykonalności także przeciwko jej małżonkowi, z ograniczeniem jego odpowiedzialności do majątku objętego wspólnością majątkową. Nastąpi to wówczas, gdy wierzyciel wykaże dokumentem urzędowym lub prywatnym, że stwierdzona tytułem egzekucyjnym wierzytelność powstała z czynności prawnej za zgodą małżonka dłużnika. Zawarcie umowy majątkowej małżeńskiej nie stanowi przeszkody nadania klauzuli wykonalności oraz prowadzenia na podstawie tego tytułu wykonawczego egzekucji do tych składników, które należałyby do majątku wspólnego, gdyby umowy majątkowej nie zawarto.

Udziały w majątku wspólnym

W myśl art. 43 § 1 oboje małżonkowie mają równe udziały w majątku wspólnym. Z ważnych powodów każdy z nich może żądać ustalenia udziałów w tym majątku, z uwzględnieniem stopnia przyczynienia się do jego powstania. Spadkobiercy małżonka mogą wystąpić z takim żądaniem tylko wtedy, gdy spadkodawca wytoczył powództwo o unieważnienie małżeństwa, rozwód lub o separację. Przy ocenie stopnia przyczynienia się do powstania majątku wspólnego uwzględnia się także nakład osobisty pracy przy wychowaniu dzieci i we wspólnym gospodarstwie domowym.

Przy podziale majątku wspólnego każdy z małżonków powinien zwrócić wydatki i nakłady poczynione z majątku wspólnego na jego majątek osobisty, z wyjątkiem nakładów koniecznych na przedmioty majątkowe przynoszące dochód. Nie może żądać ich zwrotu, jeżeli zostały zużyte na potrzeby

rodziny, chyba że zwiększyły wartość majątku w chwili ustania wspólności.

Zgodnie z dyspozycją art. 46, w sprawach nieunormowanych od chwili ustania wspólności ustawowej do podziału tego majątku stosuje się odpowiednio przepisy o wspólności majątku spadkowego i o dziale spadku.

Umowne ustroje majątkowe

Umowa majątkowa małżeńska jest samodzielną instytucją kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, regulującą przyszły ustrój majątkowy małżonków. Nie mają do niej zastosowania przepisy dotyczące przeniesienia własności nieruchomości (art. 157 § 1 k.c.) oraz inne ograniczenia ustawowe. Treść umowy powinna zawierać istotę umowy majątkowej małżeńskiej, określającą zakres regulacji wzajemnych praw majątkowych. Umowa jest skuteczna z chwilą jej zawarcia i nie może działać wstecz. W pozytywnych normach prawnych nie ma przeszkód do sporządzenia w jednym akcie notarialnym zarówno umowy o rozdzielności majątkowej, jak również podziału majątku oraz rozliczenia dorobków. Mimo to, ze względów metodycznych i przejrzystości sporządzonej czynności oraz charakteru obu czynności traktujących o różnych instytucjach prawa rodzinnego, wskazane jest sporządzanie odrębnych umów. Inne zasady obowiązują przy przywróceniu wspólności ustawowej. W takim wypadku można zgodzić się z poglądem zawartym w postanowieniu z dnia 3 lipca 1975 r. III CRN 120/75³⁸, w którym Sąd Najwyższy dopuścił możliwość zamieszczenia w akcie notarialnym, zawierającym inną czynność prawną, oświadczenia o przywróceniu wspólności ustawowej.

Generalnie zmodyfikowano rozdziały II i trzeci działu III, wprowadzając wspólność majątkową i rozdzielność majątkową, a także przymusowy ustrój majątkowy. Nadal małżonkowie mogą na zasadzie art. 47 § 1 zawrzeć umowę w formie aktu notarialnego, na podstawie której wspólność ustawową rozszerzą lub ograniczą albo też ustanowią rozdzielność majątkową lub rozdzielność majątkową z wyrównaniem dorobków. Umowa taka może być sporządzona przed zawarciem małżeństwa. Skuteczność umów przedmałżeńskich następuje z chwilą zawarcia małżeń-

³⁸ OSPiKA 1979, poz. 71.

stwa. Zawarcie umowy z małoletnim, niemającym zdolności do czynności prawnych z powodu nieosiągnięcia wieku, jest możliwe z zastrzeżeniem jej potwierdzenia z chwilą osiągnięcia pełnej zdolności do czynności prawnych lub z chwilą zawarcia małżeństwa (art. 63 § 2 k.c.). Zezwolenie władzy opiekuńczej będzie konieczne, jeżeli wspólność ustawowa zostanie rozszerzona i umową będą objęte składniki majątkowe małoletniego (art. 101 § 1).

Umowy mogą być zmienione lub rozwiązane w formie aktu notarialnego. Rozwiązanie umowy nie może nastąpić z mocą wsteczną. Skuteczność zmiany umowy nastąpi wówczas, gdy zostaną o tym powiadomione osoby trzecie. Małżonek może powoływać się wobec innych osób na tę umowę, ale tylko wtedy, gdy zawarcie jej oraz rodzaj były tym osobom wiadome. Rozwiązanie jej w czasie trwania małżeństwa powoduje powstanie między małżonkami wspólności ustawowej, chyba że strony postanowiły inaczej.

Wspólność majątkowa

W razie ustanowienia umową wspólności majątkowej stosuje się do niej odpowiednio przepisy o wspólności ustawowej. Przez umowę majątkową małżeńską nie można rozszerzyć wspólności na:

- 1) przedmioty majątkowe, które przypadną małżonkowi z tytułu dziedziczenia, zapisu lub darowizny,
- 2) prawa majątkowe ze wspólności łącznej, do których stosują się przepisy szczególne,
- 3) prawa niezbywalne, które mogą przysługiwać tylko jednej osobie,
- 4) wierzytelności z tytułu odszkodowania za uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia, o ile nie wchodzi one do wspólności ustawowej, jak również wierzytelności z tytułu zadośćuczynienia za doznaną krzywdę,
- 5) niewymagalne jeszcze wierzytelności o wynagrodzenie za pracę lub z tytułu innej działalności zarobkowej każdego z małżonków.

W razie gdy wierzytelność powstała przed rozszerzeniem wspólności, wierzyciel, którego dłużnikiem jest tylko jeden małżonek, może żądać zaspokojenia także z tych przedmiotów majątkowych, które należałyby do majątku osobistego dłużnika w razie niezawarcia umowy.

W przypadku ustania wspólności udziały małżonków są równe, chyba że umowa majątkowa małżeńska stanowi inaczej.

Rozdzielność majątkowa

Ustanowienie umownej rozdzielnosci majątkowej powoduje, że każdy z małżonków zachowuje zarówno majątek nabyty przed zawarciem umowy, jak również nabyty później. Każdy z małżonków zachowuje samodzielność w zarządzaniu swoim majątkiem (art. 51¹).

Rozdzielność majątkowa z wyrównaniem dorobków

Przepisy stwarzają możliwość ustanowienia rozdzielnosci majątkowej z wyrównaniem dorobków, do których stosuje się wówczas przepisy o rozdzielnosci majątkowej. Dorobkiem każdego z małżonków w rozumieniu art. 51³ jest wzrost wartości jego majątku po zawarciu umowy majątkowej.

Zasady zaliczenia wartości majątku do dorobku zostały bliżej określone w § 2 art. 51³. Istnieje generalna zasada, że dorobek oblicza się według stanu majątku z chwili ustania rozdzielnosci majątkowej i według cen z chwili rozliczenia. Z chwilą ustania rozdzielnosci majątkowej małżonek, którego dorobek jest mniejszy od dorobku drugiego małżonka, może żądać wyrównania jego przez zapłatę lub przeniesienia prawa. W razie zaistnienia sporu rozstrzyga o tym sąd.

Przymusowy ustrój majątkowy

Zmieniono poprzednie zasady, przyjmując, że z ważnych powodów każdy z małżonków może żądać ustanowienia przez sąd rozdzielnosci majątkowej. Powstaje ona z dniem oznaczonym w wyroku. Jedynie w wyjątkowych wypadkach sąd może ustanowić rozdzielnosc majątkową z dniem wcześniejszym niż dzień wytoczenia powództwa. Nastąpić to może wtedy, jeżeli małżonkowie żyli w rozłączeniu.

Rozszerzono zakres powstania rozdzielnosci majątkowej *ex lege*. Poczyniono, że powstaje ona w razie ubezwłasnowolnienia lub ogłoszenia upadłości jednego z małżonków.

Uchylenie ubezwłasnowolnienia oraz umorzenie, ukończenie lub uchylenie postępowania upadłościowego powoduje powstanie między małżonkami ustawowego ustroju majątkowego.

Zmodyfikowano stosunki majątkowe między małżonkami w razie orzeczenia separacji. Recypowano zasadę, że orzeczenie separacji powoduje powstanie między nimi rozdzielnosci majątkowej. Zniesienie zaś separacji skutkuje powstaniem między małżonkami ustawowego ustroju majątkowego. Jednak na zgodny wniosek małżonków sąd orzeka o utrzymaniu między nimi rozdzielnosci majątkowej.

Wnioski końcowe

Nowelizacja kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zreformowała dotychczasowy ustrój majątkowy małżeński. Uwzględniono uwagi poczynione w judykaturze i doktrynie. Wskazywały one na potrzebę ucywilizowania niektórych instytucji i dostosowania ich do aktualnych warunków gospodarki rynkowej oraz na swobodę w podejmowaniu działalności gospodarczej przez każdego z małżonków. Zmieniono także krytykowane zasady odpowiedzialności za zobowiązania z niekorzyścią dla wierzycieli. W świetle powyższych ustaleń należy uznać, że spełniła ona oczekiwania zaś zmodyfikowane zasady ustroju majątkowego małżeńskiego odpowiadają współczesnym standardom europejskim i transformacji ustrojowej.